

MAGYARORSZÁG GEOMORFOLÓGIAI TÉRKÉPEI

DR. PÉCSI MÁRTON

1. Komplex geomorfológiai térképek

A *hagyományos geomorfológiai kutatás*¹ a domborzatról szerzett részletes információkat — a lokális, a regionális vagy az általános felszínfejlődési törvényszerűségeket — tér és időrendi egymásutánban, értékelő és magyarázó leírásban tudja megadni. Ilyen módon egy geomorfológiai körzet (pl. a Mátra-hegység) hagyományos felszínalaktani-felszínfejlődéstörténeti feldolgozása igen nagy felkészültséget igénylő és több évig tartó kutatómunka. A kutatáseredmények rendszerint vaskos monográfia kötetben jelennek meg. Ennek ellenére szöveggel leírni, jellemezni a domborzat állagának teljes térbeliségét nem lehet.

A komplex regionális geomorfológiai kutatások eredményeinek egzaktabb közzétételére, több oldalú tudományos és gyakorlati igény hatására fejlődött ki az utóbbi negyedszázad folyamán a *geomorfológiai térképezés*. A térképen a domborzat minden részét, a geomorfológiai mozgásfolyamatokat, a felszín mennyiségi, minőségi állapotát, korát, ill. azok együttesét ábrázolni kell. A komplex geomorfológiai térképezés magát a domborzat kutatását, felmérését és annak szemléletét is szükségszerűen megváltoztatta, kiszélesítette (PÉCSI M. 1963). A szélesebb körű kutatás során nyert információkat méreetszerűen térhez, a formához kötötte, ezzel a tudományos és a gyakorlati feladatok megoldásához pontosabb és gyorsabb segítséget nyújt, mint a hosszadalmas magyarázó és leíró szöveg.

A geomorfológiai térképezés nemzetközi helyzetéről, fejlődéséről és egyes országok geomorfológiai térképeiről korábbi közleményeinkben már adtunk ismeretést, amelyre e helyen csak utalni tudunk (PÉCSI M. 1963/a.).

A hazai geomorfológiai térképezés úttörő kezdeményezői (ÁDÁM L.—MAROSI S.—SZILÁRD J. 1959, PÉCSI M. 1959, BORSY Z. 1961) az ötvenes évek második felében még kissé eltérő elvi és ábrázolásmódszertani alapokon dolgozták ki térképeiket. Majd a kezdeti szervezési nehézségek leküzdése után a hatvanas évek

¹ Az általános geomorfológia a Föld felszínformáinak tana. Ezen belül az *analitikus* vagy *dinamikus* geomorfológia elemzően vizsgálja (a földrajzi környezetet hordozó) domborzat kialakulását és változását;

— a *szisztematikus geomorfológia* rendszerezően minősíti a domborzati formákat alakzatuk (morfográfia) és genetikájuk szerint;

— a *regionális geomorfológia* feltárja a domborzati formacsoportok közötti sokrétű összefüggéseket és magyarázza a helyi környezettől (szerkezeti, geológiai, éghajlati, vízrajzi és biogeográfiai viszonyoktól) függő sajátos formaalakulást, a domborzat múltbeli és jelenlegi kifejlődését. A regionális geomorfológia és a hozzá szorosan kapcsolódó két általános geomorfológiai ágazat a vizsgálat tartalmi szempontjai szerint

szerkezeti geomorfológiai,

klimatikus geomorfológiai és újabban

antropogén (v. környezeti) geomorfológiai irányzatokra tagolódik.

elején — hazai szakképzett geomorfológusokból — olyan aktív munkaközösség jött létre, amely vezetésemmel kidolgozta Magyarország részletes és áttekintő geomorfológiai térképeinek módszerét és jelkulcsát (PÉCSI 1963.). A kutatómunka és a vele párhuzamos térképezés oly lendülettel folyt, hogy egy évtized alatt az ország területének túlnyomó részéről elkészültek az áttekintő (1:100 000 és 1:200 000) geomorfológiai térképlapok, továbbá különböző domborzati típusterületekről részletes (1:10 000 és 1:25 000) kéziratos térképek is feldolgozásra kerültek. A részletes geomorfológiai térképlapokból néhány színes kivitelben (BORSY Z. 1962, PÉCSI M. 1967.) ill. fekete-fehér változatban (ÁDÁM L. 1968. HÁHN Gy. 1972., KAISER M. 1965.) jelent meg nyomtatásban magyarázóval együtt.

2. Magyarország áttekintő geomorfológiai térképei

Az elmúlt évtizedekben a geomorfológiai térképezésben részt vevő mintegy húsz geomorfológus ugyan az előzetesen elkészített jelkulcs alapján dolgozott, munka közben azonban finomodtak a kutatási és térképábrázolási módszerek, a térképezés információs tartalma is bővült, tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt.

A különböző időkben készült áttekintő térképlapok között így tartalmilag számottevő eltérések és ábrázolásbeli egyenetlenségek keletkeztek. Az országunk két évtizedes geomorfológiai kutatása és térképezése során elért eredmények, ill. gazdag hazai és nemzetközi tapasztalatok felhasználásával elkészítettem Magyarország áttekintő geomorfológiai térképét. Ez a Magyar Nemzeti Atlaszban (1967, 18—19 lap) előbb egymillió lépétkben, majd újabb szempontokkal kiegészítve külön térképkiadványaként is megjelent 1:500 000 lépétkben (PÉCSI M. 1972).¹ Ez utóbbi változat négy szelvényre bontva a Regionális Atlaszokban is publikálásra került.

Magyarország geomorfológiai térképe új műfaj a földtudományi tematikus térképek sorában. Elkészítése és közreadása nemcsak hazai, hanem nemzetközi szinten is úttörő munkának számít.

Magyarország komplex felszínalaktani térképe tematikailag öt különböző, de egymással szoros okozati összefüggésben álló domborzati adottságot és természeti folyamatsoportot ábrázolt közel másfélszáz jelzéssel. Ezeket olyan szemléltető térképi ábrázolással juttattuk kifejezésre, hogy az információk jelentőségük sorrendjében olvashatók le, ill. a részletadatok együttesen értelmezhetőek legyenek.

E térkép konkrétan vagy általánosítva — a lépétknek megfelelően — a domborzat formáit, tér- és időbeli változásait összefoglalva ábrázolja tudományos, gyakorlati tervező és közművelődési célok érdekében egyaránt.

3. Magyarország 1 : 500 000 geomorfológiai térképének tartalmi magyarázója

3.1. A domborzat formatípusai

Magyarország áttekintő geomorfológiai térképén a felületi színek és annak árnyalatai kettős információt adnak a domborzatról. Szembetűnően ábrázolják a domborzat orográfiai adottságait (hegység, dombság, síkság) és kifejezik a dom-

¹ A térképet — kívánságra — az MTA Földrajztudományi Kutató Intézete az érdeklődők rendelkezésére bocsátja.

borzati típusok különböző származását, (pl. ártéri síkság, teraszos síkság, futóhomokos síkság, ill. vulkáni hegység, töréses-gyűrt röghegységek stb.).

3.11. A *hegységeket* először szerkezeti-morfológiai típusaik szerint osztályoztuk. Egymástól eltérő színekkel jelöltük a vulkáni hegységeket, a középkori ill. az ókori töréses-gyűrt röghegységeket. Majd topográfiai tagoltságuk alapján színárnyalatokkal megkülönböztettünk alacsony középhegységeket és középhegységeket. Az említett szerkezeti morfológiai domborzattípusokat akkor is az alacsony hegységek kategóriájába csoportosítottuk, ha nem emelkednek a dombságoknál (250—350 m-nél) magasabbra.

A hegységeket geomorfológiai fejlődéstörténetük elemzése alapján további jelzésrendszerekkel minősítettük. A *töréses-gyűrt röghegységeken* belül öt geomorfológiai altípust különböztettünk meg.

— A kiemelt, *tetőhelyzetben lévő régi tönkmaradványos* sasbérceket t_1 index-szel jelöltük meg. Tönkösödésük főként a felső kréta időszakban ment végbe trópusi mállás, laterit- és bauxitképződés kíséretében. A térképen az index nevezőjében előforduló betűjel (T — terciér, T_1 — paleogén) a kiemelkedés valószínű idejére utal.

— A *tetőhelyzetbe emelt és harmadidőszaki üledékkel elfedett régi tönkmaradványos sasbérceket* t_2 index jelöli. A térképen a letakarás idejét az index nevezőjébe írt betűjel (T_1 — paleogén, M — miocén) fejezi ki.

— A *tetőhelyzetbe kiemelt exhumált tönkös sasbércek* (t_3 index) szintén a kréta időszaki egységes tönkfelület részei voltak. Az eocén és az oligocén folyamán kétszer is eltemetődtek és csak a neogén, ill. a negyedkor folyamán emelkedtek ki tetőhelyzetbe, miközben a paleogén üledéktakarójuk részben vagy egészben ismételten lepusztult.

— A *küszöb- vagy lépcsőhelyzetben került régi tönkfelszíneket*, melyek a neogén folyamán pedimentálódtak, t_k index jelzi.

— *Elfedett vagy kriptotönk* (te jelzésű) kategóriába soroltuk azokat a kréta időszaki kúpkarstos tönkmaradványokat, amelyek hegységközi, ill. hegységelőteri medencékbe (Gánt, Iszkaszentgyörgy, Fenyőfő, Halimba stb.) süllyedve vékony eocén mészkő- és harmadkori üledéktakaró alatt bauxit előfordulásokat is hordoznak.

A *neogén sztratovulkáni hegységszerkezetek* romosodott és lepusztult maradványain három eróziós-demudációs szintet különítettünk el:

— tetőfelszínek, fennsíkok (vp_1 jelzés);

— oldalgerincek magasabb szintje (vp_2);

— oldalgerincek alacsonyabb szintje,

vagy völgyközi hátakra tagolt hegylábi felszín (vp_3).

E morfológiai szintek kifermálódását, a denudációs folyamatokon kívül, gyakran szerkezeti, ill. kőzetstrukturális adottságok számottévően befolyásolták. A *bazaltvulkáni, lávatararós szerkezetek* viszont jórészt mint *denudációs tanúhegyek* maradtak vissza (Badacsony, Somló, Medves stb.).

3.12. A *dombságaink* szerkezeti-morfológiailag medence-dombságnak nevezhetők, mert az e kategóriában ábrázolt felszínek mind újkori medencebeli laza üledékekből formálódtak ki.

— Térképünkön orográfiailag megkülönböztettünk dombsági hátakat (okker szín) és dombsági lejtőket (világos okkerszín).

— Továbbá sötétsárga színnel elkülönítettük a hegységközi dombsági kismedencéket (pl. Zirci-, Zsámbéki-, Héreg-Tarjáni-medence stb.).

— A dombságok fejlődésmenetének, a felszínformák típusainak alakulását számottevően befolyásolta az, hogy a dombsági csoportok milyen szomszédos domborzati típusal érintkeznek. Ennek alapján megkülönböztettünk önálló dombsági körzeteket (Zalai-, Somogyi-, Tolnai-dombság) és hegységelőteri dombságokat. Az előbbi típus nagyrészen alacsony síkságokkal érintkezik.

— Az *önálló dombságok* felszínét két geomorfológiai szintre bontottuk:

— Az *eróziós-deráziós völgyekkel tagolt magasabb fekvésű dombhátak*, ill. *fennsíkos* jellegű *völgyközi hátak*. Ezek képviselik a negyedkori völgyképződés kiindulási felszínét a Somogyi- és részben a Tolnai- Baranyi-dombság területén. Míg a Vasi- Ny-Zalai-dombság széles völgyközi hátai az alpi folyók legidősebb hordalék-kúpjainak maradványait is hordozzák.

— A második geomorfológiai szintet *alacsonyabb dombhátak* képezik (jelzése zöld és barna függőleges vonalazás), melyek hosszan elnyúlnak az eróziós-deráziós völgyek között. Felszínüket kisebb deráziós völgyek és tereplépcsők tagolják.

— A *hegységelőteri dombságok* hátait geomorfológiailag mint hegyláb felszíneket (laza üledékeken kialakult glaci) értelmeztük. Megkülönböztettük:

magasabb, völgyekkel tagolt hegyláb felszín maradványt ($P_3 - Q_1$, — jelzése barna rácsos vonalkázás) és

alacsonyabb hegyláb felszín, ill. hegylábi lejtőt ($Q_1 - Q_2$).

Ez utóbbi a síksági felszínnek felé hosszan elnyúló és lealacsonyodó völgyközi hátakra tagolódtott (jelzése ferde barna vonalazás).

3.13. — A *síksági formatípushoz* tartozik az ország területének több mint a fele. Geomorfológiailag négy altípust különítettünk el:

— *folyóvízi ártéri síkságok* (pl. Duna-völgy, Tiszai-ártér) és *ártéri szintben fekvő hordalékkúp-síkságok* (pl. Szigetköz, Rábaköz, Szamosköz, Körösök-köze), ún. *tökéletes síksági felszínek*. Ezen belül a *magas ártéri szinteket* világoskék színnel, az *alacsonyabb ártéri szinteket* sötétebb kék színnel jelöltük meg. A folyószabályosok óta már csupán potenciálisan nevezhetők ártereknek, mivel a gátak többnyire még a katasztrófális árvizek ellen is védelmet nyújtanak mind az alacsony, mind pedig a magas ártéri szinteknek. A magasártéri szintek különösen a Körös—Maros-közén igen kiterjedtek, itt és a Körösök-közén inkább a hordalékkúpból feltörő belvizek, mintsem a folyók árvizei okoznak károkat. A nagyobb folyók ártéri hordalékkúpjai rossz lefolyású tőzeges, mocsaras mélyedéseket zárnak közre (Kis-Sárrét, Nagy-Sárrét, Ecsedi-láp, Hanság stb.). Az ártereken mindenféle számtalan apró mélyedés és lefűzött folyómeander fordul elő. A jelenlegi és egykori folyómedrek partmentét ún. *folyóhátak*, enyhén felmagasodó, természetes földgátak kísérik. Ezek kisebb-nagyobb réti agyagos mélyedéseket, szikes laposokat gátolnak körül.

— A folyóvízi teraszos síkságok (zöld színezés) csoportjában azokat a kiterjedt hordalékkúp-teraszokat ábrázoltuk, amelyek az ártereknél magasabb fekvésűek és felszínüket kizárólag vagy túlnyomórészt folyóvízi üledék borítja (pl. Soproni-, Vasi- és az Észak-alföldi hordalékkúpsíkság, a Marcal medencéje stb.).

— A *futóhomokos síkságok*at fakósárga színnel jelöltük (pl. Nyírség, Duna—Tisza-közi homokhát, Belső-Somogy). Ezen belül elkülönítettük az erősen tagolt buckás területeket, a homokos löszköpennyel vagy csernozjommal fedett buckás-homok és a csaknem sík homokfelszínektől.

— A *típusos löszös síkságok* (élénk sárga színezés) többnyire folyóvízi hordalék-kúpokon települnek, térben egymás mellett löszös és futóhomokos síksági területek váltogatják egymást. (Pl. a Nyírség és Hajdúhát, ill. a Duna—Tisza közti hátsá-

gon és a Mezőföldön is.) Az *alacsony fekvésű löszös síkság* tagolatlan, tökéletesen sík felszín (Hajdúháti löszös síkság és a Bácskai löszös hátság jelentősebb része). A kissé *magasabb fekvésű löszös síkság* felszínét tágas, lapos deráziós völgyek tagolják. A Mezőföldön az árterek felé meredek lejtőkkel ill. löszfalakkal végződik, a meredek peremeket többnyire szakadékos vízmosások, helyenként csuszamlások is tarkítják.

3.2. A domborzat egyedi formái és azok csoportjai

A térkép jelrendszerének második csoportja a fentebbi domborzattípusokon előforduló jellegzetes egyedi formákat vonalas, ill. figurális színes jelekkel ábrázolja. A cinoberpiros figurális jelek a vulkáni és a kéregszerkezeti hatásra kialakult formákat szemléltetik, a zöld színű jelek a folyóvízi eróziót, a pontozott fekete szimbólumok a szél, a fekete vonalak a karsztdenudáció, a barna színű jelek a planációs-deráziós hatásra létrejött formákat képviselik. Ugyancsak fekete színű figurális jelekkel ábrázoltuk a jelentősebb településeket és más antropogén formákat (töltések, hányók stb.).

A jelek a térkép léptékéhez mérten túlméretezettek, de jelentős részük egy meghatározott formát jelöl (pl. sasbérc, meander, teraszperem, meredekpart, árvízvédelmi töltés stb.). A jelek kisebb része tulajdonképpen szimbólum (pl. bucka, szélbarázda, deráziós völgy stb.), amely e formák gyakori előfordulására utal.

Az egyedi formáknak is genetikus tartalmuk van, ezért ezek is a domborzatalakulás dinamikáját, annak állékonyságát minősítik. A barna, ill. barna és zöld vonálás raszterrel ábrázolt felszíneken, ill. formaegyütteseken a jelenben is és főként a geológiai múltban összetett eróziós-planációs folyamatok alakították a domborzatot. Az egyedi formák jelzéseinek egy része konkrétan kifejezi azt is, hogy milyen korban jött létre (pl. teraszok és hordalékkúpok esetében).

Hazánk hegységi és dombsági domborzatú felszínén a legjellemzőbb és *leggyakoribb egyedi forma az eróziós völgy*, továbbá, főként a *dombságokon, a deráziós völgy, e kettő együtt alkotja völgyhálózati rendszerünket*. A folyóvízi síksági domborzaton, de elsősorban az igen kiterjedt ártereken a *leggyakoribb egyedi formákat a folyók holtági, elvetélt kanyargós meanderei képezik*. A különböző stádiumokig feltöltődött meanderek kusza hálózatát helyenként ma már csak légi felvételekről ismerhetjük fel (Duna-völgy, Körös—Maros-köze, Körös-vidék, Hortobágy, Taktaköz—Bodrokköz, Szamosköz stb.).

3.3. A domborzatot beborító üledékek litológiai minősítése

Magyarország áttekintő geomorfológiai térképe harmadrenden általánosított információt nyújt a domborzat akkumulációs formáinak litológiai felépítéséről, ill. a pusztuló domborzat alapkőzetét bedefő málladéktakaróról, amely ma rendszerint mint talajképző kőzet szerepel. A litológiai információt a térképen sűrű színű kontraszteres, figurális ábrázolás fejezi ki.

A geomorfológiai térképen ábrázolt litológiai képződmények több vonatkozásban eltérnek a geológiai térképen szereplőktől. Térképünk a genetikailag minősített litológiai képződményeivel (eluviális, deluviális-szoliflukciós, eolikus, fluvialis, tavi-folyóvízi, tavi-mocsári üledékek) a forma-, ill. a felszínalakulás dinamikáját is jobban kifejezésre juttatja. Erre szolgál a dombsági és hegységi előtérben gyakran előforduló *szoliflukciós és gravitációs lejtőüledékek* kihangsúlyozott fel-

tüntetése, a hegységek alapkőzetén képződött törmelékes-vályogos málladéktakarók ábrázolása, továbbá az ún. alföldi infúziós löszöknek mint ártéri iszapnak (szilt) fluviális üledékeként való értékelése.

3.4. A felszín és a felszíni formák kora

A komplex geomorfológiai térkép negyedik információs rendszerét, a felszín korát betűk, ill. betűkből álló képletek fejezik ki. A betűjelzések megegyeznek a geológiában már régóta alkalmazott gyakorlattal (H-holocén, Q-kvarter, P-pliocén, T-tercier).

A felszín korának a jelzése általános tájékoztatást nyújt a domborzatalakulás földtörténeti dinamikájáról, lassúbb vagy gyorsabb változásáról. A domborzatot felépítő kőzetek kora és a felszínkialakulás kora között az alábbi összefüggések állnak fenn:

— Az üledékgyűjtő területeken az akkumulációs felszínek ill. egyedi formák kialakulása megegyezhet az üledékek felhalmozódási korával (homokbuckák, árterek mint formák az üledékek egyidőben képződtek).

— Ahol hosszabb vagy több periódus alatt képződött az akkumulált felszín, vagy pl. nagyobb völgytalpak — pl. futóhomokkal takart hordalékkúpok — esetében, ott a domborzat egészének kialakulása idősebb, mint a felszínt vékonyan befedő üledék. Ilyen helyeken a felszínkialakulás időtartamára pl. Q_3+H betű képletet alkalmaztunk, mely azt jelenti, hogy valamely pleisztocén végi völgytalpra holocén üledék halmozódott, de a felszín minőségileg nem változott meg.

— A pusztulás alatt álló domborzaton a felszín és az egyes formák kora általában fiatalabb, mint a felszínt alkotó kőzetek. A hegységekben pl. az ókori, a másodkori kőzeteken kialakult domborzat a legtöbb esetben jóval fiatalabb, a harmad- ill. a negyedidőszak alatt (T, Q) formálódott ki. Csupán kisebb tönkös felszínek maradtak vissza a kréta időszakból, ezek is többnyire eltemetett felszínek (t_e index) ill. a harmadidőszaki takaró alól exhumálódtak (t_3 index jelzi).

— Ha a felszín geológiailag hosszú időszakon át pusztult, akkor a domborzatalakulás legjellegzetesebb időszakait szintén betűképpel fejeztük ki, pl. P_3-Q_1 során képződött hegylábi felszín. A $vp_2/M-P$ képlet számlálója egy neogén sztratovulkán oldalgerinceinek felső lepusztulási szintjét jelöli, a nevező a felszínalakulás — miocén-pliocén — időszakára utal. A felszíni formák korára utalnak még a teraszok (II—VII. sz.) jelei, a hordalékkúpok szimbólumai (holocén, felső pleisztocén stb.). Ezenkívül több litológiai képződmény felhalmozódásának földtani kora ismeretes (holocén; az ártéri iszap, a tőzeg, a lápi agyag, a parti dűne, a buckahomok; felső pleisztocén: a lösz, a löszös homok, a lejtőüledék stb.).

3.5. Hidrogeográfiai és hidrometeorológiai adatok és erőforrások minősítése

Magyarország áttekintő geomorfológiai térképe feltüntet valamennyi állandó vízhozamú természetes vízfolyást és mesterséges csatornát, sőt a fontosabb időszakos vízfolyásokat is. Megadtuk a számottevő vízfolyások hosszát km-ben, a meder jellemző pontjainak és a folyótorkolatok tengerszint feletti magasságát, a közép-vízre vonatkoztatott mederszélességet és mélységet m-ben, továbbá a vízsebességet (m/s), a görgetett és a lebegtetett hordalék mennyiségét kg/s értékben. Tájékoztatást nyújt a térkép a folyók — a sok évi átlaga alapján várható — vízjá-

rásáról, a kis-, közép- és nagyvízhozamok mennyiségének (m^3/s) évszaki bekövetkezéséről (piros törtszámokkal).

Allóvizek, mesterséges tavak, ill. víztározók területi, mélységi adatain kívül jelezzük reprezentatív helyeken a talajvíz szintjének valószínűsített időbeli ingadozását, továbbá a legfontosabb hidrometeorológiai adatokat. (A januári, júliusi és évi középhőmérsékletet, az évi átlagos csapadékot, a lefolyás sok évi átlagát, a potenciális párolgás és az évi csapadék különbségét.) Ezekből az információkból további számításokkal a csapadék háztartási egyenlegre és egyéb jelenségekre is következtetni lehet.

*

A Magyarország komplex geomorfológiai térképének fentebb ismertetett öt különböző jelrendszere kifejezi a domborzat típusainak, formációinak és litológiájának minőségét, múltbeli kialakulását, jelenlegi fejlődését, továbbá a hidrometeorológiai folyamatokat is reprezentálja. Ezek az információk összefoglalják a geomorfológiai kutatások eddigi eredményeit és más adatokkal egységes koncepcióban, a térképek léptékének megfelelő részletességgel, együtt ábrázolják azokat.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az ország domborzatáról első ízben készített áttekintő geomorfológiai térkép a részletkutatások eredményeiről nem nyújthatott teljes képet, továbbá az egyes geomorfológiai körzetek közel sem voltak egyenletes mélységig felkutatva, ezért területenként információs különbségek maradtak.

A jelen ill. a jövő geomorfológiai kutatásainak mégis nélkülözhetetlen bázisa ez a térkép, mert ösztönöz az összehasonlításra, a kevésbé kutatott területek alaposabb feldolgozására, felhívja a figyelmet a főbb általános geomorfológiai problémákra.

Magyarország áttekintő geomorfológiai térképét nemcsak a geomorfológusok újabb kutatási eredményei alapján, hanem a térképet használó tudományos szakkörök és a gyakorlati tervezők véleményei és újabb igényei nyomán is időszakonként kiegészítjük.

IRODALOM

- ÁDÁM L.—MAROSI S.—SZILÁRD J. 1959: A Mezőföld geomorfológiai térképe. — Földrajzi Monográfiák II., Akad. Kiadó, Budapest.
- ÁDÁM L. 1964: A Szekszárdi-dombvidék kialakulása és morfológiája. — Földrajzi Tanulmányok 2. p. 82. Akad. Kiadó, Budapest.
- ÁDÁM L. 1972: A Velencei-tó és vízgyűjtője földtani viszonyai 1 : 100 000, geomorfológiai viszonyai 1 : 100 000, róziós viszonyai 1 : 100 000, művelési ágai 1 : 100 000. A Velencei-tó és vízgyűjtője térképe, — VITUKI, Budapest, p. 1., 2., 3., 4.
- BORSY Z. 1961: A Nyírség természeti földrajza. — Földrajzi Monográfiák V., 5. 227 p. 16. t. Akad. Kiadó, Budapest.
- BUCZKÓ E. 1968: Geomorfológiai kutatás és térképezés Balatonfüred környékén. — p. 99. A Bakony természettudományi kutatásának eredményei V. — Veszprém Megye Múzeumi Igazgatósága, Veszprém.
- HÁHN GY. 1972: Tata környékének geomorfológiai képe. — Földr. Ért. XXI. 4. pp. 389—407.
- KAISER M. 1965: A Zsámbéki-medence 1 : 25 000 méretarányú geomorfológiai térképének magyarárója. — Földr. Ért. XIV. 3. pp. 355—372.
- PÉCSI M. 1959: A Duna-völgy magyarországi szakaszainak geomorfológiai térképe. — Földr. Monogr. III., Akad. Kiadó, Budapest.
- PÉCSI M. 1963a: A nemzetközi geomorfológiai térképezés helyzete. — Földr. Ért. XII. 3. pp. 413—427.

- PÉCSI M. 1963b: A magyarországi geomorfológiai térképezés az elmélet és a gyakorlat szolgálatában. — Földr. Közl. XI. 4. pp. 289—299.
- PÉCSI M. 1967: (szerk.) Magyarország geomorfológiai térképe 1 : 1 000 000. — Magyar Nemzeti Atlasz p. 18—19. Kartográfiai V., Budapest.
- PÉCSI M. 1967: Részletes geomorfológiai típustérkép a Gerecse, a Tapolcai-medence és a Duna—Tisza közéről. — Magyarország Nemzeti Atlasza p. 16—17. Kartográfiai V., Budapest.
- PÉCSI M. 1972: (szerk.) Magyarország geomorfológiai térképe 1 : 500 000. MTA FKI-Kartográfiai V. Budapest.
- SZILÁRD J. 1967: Külső-Somogy kialakulása és felszínalaktana. — Földr. Tanulmányok p. 150. Akad. Kiadó Budapest.

THE GEOMORPHOLOGICAL MAP OF HUNGARY

Scale 1 : 500 000

Edited by MÁRTON PÉCSI, Budapest, 1972.

Legend*

The total area of Hungary (93 030 km²) belongs to the watershed of the Danube including that of the Tisza River (46 736.6 km²)

Large morpho-structural landform complexes

Mountains

Paleozoic faulted and folded block mountains, low mountains, highlands
Mesozoic block mountains with horsts

- a) ridges of highlands, plateaus
- b) lower and rounded ridges

Volcanic mountains

- a) ridges of highlands
- b) lower and rounded ridges

Hilly regions

Slopes in the hilly regions
Rounded ridges in the hilly regions in Tertiary—Quaternary loose sediments
Intramontane small basins

Plains

High flood-plain level on stream-deposited plains
Low flood-plain level
Alluvial fan plain with terraces
Alluvial fan mantled by wind-blown sand
Alluvial fan mantled by loess

Landform groups of terrain configuration

Tectonic-structural landforms

Remnant of a volcanic cone; laccolith
Volcanic dike
Graben
Horst
Fault-scarp

Forms caused by exogenous forces

Fluvial landforms

Oxbow lake, meander
Alluvial fan at the flood-plain level

Dammed-off small basin
basin with sodic soil
Erosional remnant,
Erosional-denudational escarpments
Terrace island
Water or wind gap of stream capture
Steep-sided valley, high gradient
Convex valley, medium gradient
Shallow valley with even floor, low gradient
Asymmetric brook valley
Asymmetric erosional-derasional valley
Ordinary river valley
Asymmetric river valley
Gorge section of a valley
Terrace No: II/a
Terrace No: II/b
Terrace No: III.
Terrace No: IV.
Terrace No: V.
Terrace No: VI.
Terrace No: VII.
Undercut steep bank
Stable steep bank
Lower Pleistocene
Middle Pleistocene
Upper Pleistocene
Holocene
Valley divide

Upper Pleistocene

Middle Pleistocene

Lower Pleistocene

Upper Pliocene

alluvial fan

alluvial fan

alluvial fan

alluvial fan

Eolian landforms

Dunes of wind-blown sand in general
Longitudinal and parabolic dunes
Longitudinal dune mantled by thin loess
Sand dune on river bank
Wind furrows, deflational depressions in general

Karst landforms

Karst landforms in general
Karst spring, cave

Landforms of planation, denudation and derasion

Slightly dissected piedmont, foothill slopes
Old piedmont surface intensively dissected
Lower hills dissected by erosional-derasional valleys

* The terminology of the legend was translated by GÁBOR VÁRADY and revised by Prof. DR. NICHOLAS BARISS; Omaha, Nebraska.

Hilly regions intensively dissected by erosional-derasional valleys
 Mountain rim, fault scarp
 modified by planation
 Erosional-denudational-planational scarp, benchland
 Derasional, cryoplanation scarp
 Abrasional scarp, terrace
 Rim of the piedmont surface
 Denudational basis
 Derasional valley
 Denudational remnant
 Unstable slope
 Alluvial fan of intermittent stream in piedmont area

Anthropogenic features

Important loess exposures
 Important gravel exposures
 Large mine dump
 Levee of significant size
 Cut of significant size
 Settlements

Lithology

Eluvial detritus and clayey-loamy debris

Thin layer of eluvial detritus on limestone and dolomite surfaces
 Clayey-loamy alluvium, "nyirok", on late Tertiary volcanic rocks, partly redeposited on the slopes
 Loess-loam, glacial loam on loose Tertiary and Quaternary sediments
 Clay and loam mantle with detritus on a mountain of crystalline bedrock

Slope sediments, deluvia

(Sediments transported and/or redeposited by slope-wash, solifluction and other mass movements)
 Sandy, loess-like slope deposits, slope loess
 Sandy or detrital clay, glacial loam, loess-loam
 Slope loess and loess-loam mixed with fossil soil
 Slope debris, detritus imbedded in loam

Eolian formations

Typical loess
 Sandy loess
 Loessic sand
 Dune sand on riverbank
 Sand
 Partly stabilized wind-blown sand in a dune area
 Dune sand mantled by sandy loess or chernozem soils

Fluvial sediments

Stream-laid gravel
 Stream-laid sand (including sand on flood plain)
 Holocene fluvial silt
 Holocene fluvial clay
 Holocene, loessic-silty deposits on flood plain (sandy clay, loess-silt, alluvial-loess, "swamp-loess")
 Pleistocene loess-silt (infusion-loess, fluvially-reworked loess)
 Pleistocene Q_1-Q_3 gravel or sand from alluvial fan
 Fluvial sand mantled by sandy loess
 Carbonate gravels

Lacustrine-fluvial and limnic-palustrine deposits

Holocene sand off-shore bar
 Pleistocene and Pliocene travertines
 Peat, organic mud
 Swampy clay, meadow clay
 Calcareous mud

The age of landforms

T — Tertiary or older landform in general
 $T_1 T_2$ — Early and Late Tertiary forms
 M — Miocene landforms in general
 P — Pliocene landforms in general
 $P_1 P_2 P_3$ — Lower and Upper Pannonian; and Upper Pliocene landforms
 Q — Quaternary landforms in general
 $Q_1 Q_2 Q_3$ — Lower, Middle and Upper Pleistocene landforms
 H — Holocene landforms in general
 $H_1 H_2$ — Early and Late Holocene landforms
 H_3 — Recent forms
 Q_1-Q_3 — Landforms of degradation
 Q_3+H — Landforms of aggradation

Neogene volcanic mountains

vp_1 — Summit level, plateau
 vp_2 — Upper level of lateral ridges
 vp_3 — Lower level of lateral ridges, dissected piedmont surface

Block mountains

t_1 — Remnants of old erosional surface in summit position
 t_2 — Remnants of old erosional surface covered with Tertiary sediments

t_3	— Remnants of old surface of planation veneered with denudated remnants of Tertiary sedimentary mantle	Name of the river or canal, its length in Hungary (and full length) in km Altitude above sea level of the source, characteristic points and mouth of the river (in m above sea level)
t_4	— Old surface of planation sunk into threshold or scarp position (pedimented in Neogene)	Boundaries and areas (in km ²) of watersheds (within Hungary) of the more significant rivers
t_k	— Sunk and buried surface of planation (in graben position)	Typical stream activities at the river sections: H: Predominantly aggradation E: About equilibrium (graded section) B: Predominantly incision Kf: Meandering and aggradation Kb: Meandering and incision Characteristics of the changes in the water level

Hydrology

Natural watercourse
Canal, navigable canal
Intermittent watercourse

multiannual mean discharges (m³/sec) low (Q 95%), medium and high (Q 50%)
the months of their probable occurrence

(only data of medium discharge are available) Total amount of suspended (rolled) load, kg/sec Width in the case of medium discharge, in m $\frac{\text{speed, m/sec}}{\text{depth, m}}$ Lake, reservoir, dam	Altitude of the lakes above sea level, in m $\frac{\text{area, ha}}{\text{average depth, m}}$ Marsh, periodically stagnant water Larger irrigated area Settlement, meteorological station
---	--

Mean temperature in January (mean annual temp.) mean temp. in July
Annual average of precipitation, cm (difference of the potential evaporation and precipitation, mm), multiannual average of runoff

Maximum, (average), minimum ground water level
Month of probable occurrence — Month of probable occurrence

Mineral hot spring, warm spring   Hot spring, warm spring

Temp. °C, most important elements   altitude above sea level in m
Discharge, 1.000 l/min

Mineral spring   Characteristic altitude figure of the terrain
Other spring   in m